

ANNEMARIE ESTOR

IN HET LAND WAAR NIETS IS WAT HET LIJKT

Ik staarde naar de mozaïeken in het hotelrestaurant. Had de maker ervan werkelijk in kleermakerszit mediterende mannen met tulbanden willen afbeelden, en vrouwen met twee van sterrenstelsels zwangere buiken? Of was dit maar mijn fantasie bij een puur geometrisch ontwerp dat in feite niets te betekenen had? Een langgerekt penetrant 'Al-laaaaa' drong zich mijn gehoorgang binnen. Het genot van het gezang wekte mij op uit mijn overpeinzing – dit was de muezzin! Maar nu zette het zich niet voort in een 'akbar', zoals mijn hersenen hadden aangenomen. Het nasale geluid bleek dat van een brommer te zijn die op vol vermogen langs de muur scheerde die de medina scheidde van het havengebied.

De Wifi was als een snelweg. Ik opende een Belgische nieuwssite.

Driehonderd gevluchte Afghanen die onderdak gezocht hadden in een Brussels kerkgebouw waren door de politie weer op straat gezet. Ik had een mailtje van een vriendin over haar bezoek aan haar moeder in een verpleeghuis. Moeder had berust in het feit dat ze daar naar eigen zeggen 'haar tijd moest uitzitten' en mijn vriendin was tevreden. De Wifi viel weg, mijn tablet verweesd achterlatend.

Ik wilde graag op een persoonlijke manier kennismaken met Tanger, van binnenuit zogezegd, en vroeg de receptionist om een goede gids. Drie kwartier later dan beloofd diende de gids zich aan in de lobby. Aziz zag er met zijn baseballpet en lichtblauw Tommy Hilfiger-overhemd meer uit als een Bill dan als een Aziz. Ik vertelde Aziz dat ik meer wilde weten van Paul Bowles en de Beat Generation en

vroeg of hij in zijn tour door Tanger iets van die geschiedenis kon laten zien. Dat kon hij wel. Hij was immers de beste gids van de stad – een literaire dan nog! Hij had Danielle Steel persoonlijk ontmoet, bekend van de romans *Bittersweet*, *The Wedding* en *Irresistible Forces!* En hij was op Stanford University geweest, al was dat niet om te studeren.

We zouden eerst een taxi nemen en onderweg enkele boeiende plaatsen in de Ville Nouvelle aandoen. 'De taxichauffeur heet Mohammed. Maar zijn bijnaam is Speedy Gonzalez', grapte Aziz. Doodgemoedereerd stuurde Speedy ons langs de plekken die ik wel interessant zou vinden. In een doodlopende achterafstraat waar ik vooral niet 's nachts alleen naartoe moest gaan wees Aziz me uitgebreid op een nachtclub die in de jaren zestig door homo's (en westerse acteurs) werd gefrequenteerd. Nog steeds gingen alle homo's hierheen! Speedy kreeg de kermende Mercedes, na vier keer tussen de vuilcontainers heen en weer steken, weer in de goede richting.

Ik had bij ons vertrek uit het hotel bij vergelijkbare containers een slanke grijze kat zien rondscharrelen met aan haar rechterflank, bovenop het heupgewricht, een lelijke vleesplek, een eterende wond. 'Hufterige coureurs', had ik gevloekt, binnensmonds. Ik herinnerde me nu plots ook die stuip-trekkende kat, jaren terug, in Taroudant, die door schoppende kinderen werd gepest. Ik werd misselijk. Bill leidde me gelukkig af met verhalen over Amerikanen met grote huizen die er enorme nachtelijke partijen gaven. Het sprak blijkbaar nogal tot zijn ver-

beelding. Bij Café Hafa, waar de Stones en de schrijvers van de Beat Generation wiet smoorden, vroeg Aziz me op de vrouw af of ik *grass* rookte. Ik zei nee en het gesprek bloedde dood.

We namen afscheid van Speedy. 'Shukran, bedankt, Achmed', zei Aziz tegen Mohammed, alvorens hij het zware portier van de Mercedes dicht-sloeg. Tijdens onze wandeling door de kasbah vroeg ik Aziz of hij het niet raar vond dat ik geen foto's nam. De meeste toeristen lopen doorgaans rond met zo'n kanon op hun buik, zei ik afkeurend. 'We doen het vandaag gewoon op jouw manier', zei hij. Ik zei dat ik niet zo dol op elektronica was. Ik zocht trouwens kamillethee, zei ik tegen hem. Aha, dat is zeker goed voor de nachtrust, stelde hij, maar de ontstekingsremmende eigenschappen van het kruid, de reden waarvoor ik het wilde hebben, onthulde ik hem niet. We vonden het spul in een kruidenwinkeltje dat grilliger was dan je waanzinnigste dromen. Vier, misschien zes vierkante meter was het maar, volgepakt en volgestouwd, van de grond tot het plafond gevuld met potten en potjes en bakken en zakken en pakken en pakjes vol kruiden in alle kleuren, blaadjes aan takjes, geel, rood, bruin, zwart, bolletjes, knolletjes, stengels, op kluwens, vers en gedroogd, gemalen, in blokjes, als zalf en in zeep, en dit naast kasten vol etherische en medicinale oliën, met leesbare en onleesbare etiketten, in handschrift en met gedrukte opschriften, in het Frans, in het Arabisch en in Tifinagh, het Berberse schrift. Ook verkocht men er gedroogde zaadbolsters en sponzen en

takjes en kurk en bast voor allerlei toe-passingen. Ik begon maar niet over gemalen kameleon. Niet alle Marokkanen kunnen dat waarderen.

Aziz greep de wandeling door de Petit Socco aan om zijn boodschappen te doen. Vijgen, brood, cactusvruchten. Een van de broodverkoopsters keek me aan of ik haar zusje was. De man met de berg van het groene cactusfruit begon de vruchten in een emmer water te dopen en vervolgens fanatiek in de rondte te schillen. Hoewel ze er van buiten hetzelfde uitzagen, waren deze anders dan die in Marrakech. Die waren felpaars van binnen en verkleurden je vingers, tanden en tong op een fantastisch monsterlijke manier, maar ze smaakten waterig. Van deze was de inhoud zacht, bescheiden groen, maar de smaak was overweldigend zoet. Ik vertelde dit aan Aziz. 'Ja', zei hij, 'natuurlijk. Je bent in Marokko. Het land waar niets is wat het lijkt'.

Vervolgens liep hij rap de vismarkt binnen. De enorme stank die ik inhaleerde speelde judo met mijn maaginhoud. Was dit een test? Of ik wel Marokkoproof genoeg was? Op de betegelde vloer lag een enorme tonijn. Zijn ogen waren zo blauw en zo rustig als de diepzee. Aziz had ook hier iets te zoeken. Na eindelijk overleg en geonderhandel met een vishandelaar die erg op kapitein Haddock leek, duwde hij me triomfantelijk een zak *in my face* met zilver- en diamantkleurige visjes die een beetje dood uit hun ogen keken. 'Voor vanavond', zei hij erbij. Ondertussen had ik ruim de tijd gehad om foto's te maken van een zwaardvisboer die zijn toonbank ver-

sierd had met twee enorme vissenkoppen. Hun zwaarden priemden ver-vaarlijk de lucht in, hem het aura van een held verlenend.

Of ik nog wensen had op shoppinggebied, vroeg Aziz, die zijn boodschappen bij een gelipstickte blonde dame in de soek geparkeerd had. Ik wist dat een 'ja' geld zou gaan kosten, maar het mogelijke plezier van een geassisteerde en dus veel hallucinantere winkelervaring trok me aan, dus ik vertrouwde Bill toe dat ik van textiel hou. 'Ik zoek een katoenen djellaba voor mijn lief', zei ik hem. 'Niet zo'n synthetisch geval'.

Een oudere man met een wit oog heette ons welkom. 'Echt handgemaakt in Marrakech', zei hij, mij oogverblindend mooie sjaals van polyester en nylon uit China tonend. Ik wees de pakweg vijftwintig herendjellaba's stuk voor stuk af wegens te synthetisch. Toen hij merkte dat ik het meende met mijn katoen, maande hij mij te wachten. Bill was intussen buiten met zijn I-Phone allerlei gesprekken met zijn liefjes aan het voeren. Het werd me duidelijk dat ik de sporen van Paul Bowles, William Burroughs, Cherifa en de nog levende Mohammed Mrabet op mijn buik kon schrijven. Vijftien minuten later keerde Heer Witoog weer, nu met drie djellaba's van een bevriende winkelier. Superieeeeeure kwaliteit, en de stoffen werden inderdaad bewonderend bevingerd, nu door ons alle drie. Jahaa, dat was het echte werk! Echt puur katoen! En ik koos er een, een zwarte. Tijdens het afrekenen (ik had niet al te fel willen afdingen omdat hij waarschijnlijk het vuur uit zijn pantoffels had gelopen voor mij) viel

mijn oog toch op een verdacht glansje in de stof. Ik stak het onding in mijn tas, bovenop mijn camera, mijn smartphone en mijn tablet.

Aziz leidde me terug naar het hotel waar het lot ons aan elkaar had overgeleverd. Onderweg trok een mooie wit met groene djellaba mijn aandacht. Zie je wel, ik moest afgaan op mijn eigen oog voor stoffen, niet op de woorden van anderen. Eenmaal losgelaten in mijn hotel keerde ik meteen op mijn schreden terug om de groen-beige beauty eens nader te inspecteren. Maar nee, ik voelde het meteen. Weer zo'n mengeling met iets plastic-achtigs. Tevreden over mijn kritisch onderscheidingsvermogen maakte ik rechtsomkeert. Tijd voor een theetje in mijn hotel. Vier straten verder werd ik ingehaald door een rennende, hijgende winkelier. Iemand had me dan toch mijn inspectie zien uitvoeren. 'Je vous jure, je vous jure, dit is wel katoen! Dat het glanst heeft alles te maken met de bijzondere manier waarop het gekamd en geweven is'. Natuurlijk geloofde geen haar op mijn hoofd zijn gezwere, maar de man zag er werkelijk desperaat uit. Of ik er nog even over kon nadenken. Ik was er immers morgen ook nog. Maar morgen vloog hij spijtig genoeg naar Marrakech. 'Ja, ik ook,' kaatste ik terug. En 450 dirham vond ik, zeker na mijn vorige debacle, veel te veel. Ik legde hem uit dat ik er door een van zijn collega's in was geluisd en toonde hem het zwarte onding. Ik wilde hem voorstellen om 200 te betalen en dat hij dan dat zwarte prul van mij mocht hebben. Maar nog voordat ik mijn zin had afgemaakt was de deal al geslo-

ten. Ik mocht de zwarte houden en de groen-beige was van mij voor 200. Vervolgens de smeekbede of ik niet astembliet zijn tapijten wilde komen bekijken. 'Ik ben niet zo'n fan van tapijten', loog ik.

Op de hoek bij het hotel zat het tapijtje dat ik mee zou nemen naar huis. De grijze kat met de heupwond liet zich aanhalen. Ik tilde haar op en zette haar bovenop de twee synthetische djellaba's. Ik smokkelde haar voorbij de hotelreceptie en voerde haar in mijn kamer wat brood met melk. Ik had kamillethee getrokken van warm kraanwater, er wat wc-papier in gedrenkt en daar haar wond mee gedept. Ze had me aangekeken alsof ik haar zusje was en was in slaap gevallen. Ik keek naar haar terwijl ze sliep en herinnerde me mijn kompaan in Taroudant, die de schoppende kinderen in hun taal had aangesproken. Hij zei me later dat de kinderen al olijfolie hadden laten aanrukken om de zieke kat te genezen. Ik kon kiezen: hem geloven of niet.

Het avondlicht van Afrika ging liggen, achter mijn rug. De Sahara koelde af, de riads in Marrakech sloten hun poorten, in Rabat deden de studenten hun boeken in hun tas en in Tanger verstomde het gesis van bussen, het gebulder van de havenkranen en het gebrak van vrachtwagens. In de keuken van Hotel Continental zaten de vermoeide obers te praten tot het uur kwam dat ze de lichten konden doven. In de nachtelijke bries wapperden de rode vlaggen fier en glorieus, de poort tot de Maghreb markerend, land barstensvol dingen die je niet begrijpt. Ik keek naar

Andalusië, de overkant, waar de crisis heerst. Wat had Aziz gezegd? 'Hier in Marokko hebben we al drieduizend jaar lang crisis. Wij raken hier niet zo snel in paniek'.

De volgende ochtend moest ik al vroeg richting vliegveld. Ik had mijn zuster in het zijvak van mijn rugzak gedaan; ze was gewillig, het was alsof ze wist dat ze mee mocht naar Europa, waar alles goed is. Ik voelde me goed, er was tenminste een wezen dat ik kon redden van de onverschilligheid en de gewetenloosheid van dit grove continent. In Europa zorgen we goed voor onze familie.

Thuisgekomen in België pakte ik het diertje uit. Ze had de reis overleefd. Maar al gauw bleek dat ik de oorzaak van haar verwonding verkeerd gereden had. De wond was niet veroor-

zaakt door een roekeloze autocoureur in de Petit Socco; ze was er zelf verantwoordelijk voor. Ze beet zichzelf, viel zichzelf aan, telkens weer. Ook nadat ik met een kattenkraag en veel kamilthee de wonde had laten genezen, grepen haar kaken steeds weer naar het vlees op haar heup. Het leek alsof ze niet tevreden was zonder die wonde. Op een ochtend trof ik haar hulpeloos aan in de keuken. De kat was een kattenkop geworden. Ze had in één nacht haar staart naar binnen gewerkt, haar achterste, haar buik, haar rug, alles, ze had haar hele lijf opgevreten. 'Nu heb ik rust', leek ze me te zeggen. 'Zo wil ik mijn tijd hier graag uitzitten'.

Mijn lief was erg tevreden over de zwarte djellaba. Die was zacht en behaaglijk.

TOON VAN HOUDT

DE BARBAREN KOMEN!

OVER LAATANTIEKE EN MODERNE MIGRANTEN

Hoe vat je voor schoolkinderen van de vroege eenentwintigste eeuw de Val van het West-Romeinse rijk samen? Juist: door te schematiseren en te simplificeren. Die didactische aanpak kan verschillende retorische vormen aannemen. Verdichting of condensatie is er een van. Het complexe transformatieproces dat de Romeinse wereld in de late Oudheid onderging, wordt in enkele bevattelijke zinnestjes samengebond. 'De Germanen, opgejaagd door de Hunnen, gaven in de vijfde eeuw de doodsteek aan het West-Romeinse Rijk. Het Oost-Romeinse Rijk overleefde nog tot in 1453'. Dit is uitgepuurde of – zo je wil – onttakelde geschiedenis: alle ballast is overboord gegooid, wat overblijft is een verhaal zonder veel personages en gebeurte-

nissen. Het is bovendien een 'dwingend' verhaal: zijn compacte eenvoud suggereert een onvermijdelijk, onontkoombaar proces. Zo is het gelopen, zo *moest* het wel lopen.

Een radicaal andere techniek is de dramatisering. De bonte wemeling van laatantieke feiten en figuren wordt herleid tot enkele flitsende 'snapshots' of wervelende 'clips'. Eerst wordt er ingezoomd op de Romeinse *limes* langs de Rijn en de Donau: we zien versterkte kazematten, uitkijktorens en forten – zwaargewapende soldaten houden er de wacht. Een close-up maakt duidelijk dat het om een 'vreemdelingenlegioen' gaat. Germaanse soldaten die het Romeinse rijk tegen Germaanse volksstammen moeten verdedigen – kan dat wel goed af-

lopen? Het antwoord volgt in de vorm van enkele panoramische scènes. Op een uitgestrekte steppe doemt vanuit de verte een stofwolk op die almaar groter wordt. Ruige, woeste ruiters verschijnen aan de horizon: de Hunnen. Ze drijven vluchtende horden voor zich uit: Germaanse stammen die maar één kant op kunnen – het westen, het Romeinse rijk. In lange karavanen trekken ze naar de grens, onafgebroken beuken ze op de verdedigingslinie in. Tot die het begeeft. We zien hoe het rijk wordt overspoeld door eindeloos lange mensenstromen. Diverse Germaanse volkeren zwermen uit en dringen tot diep in het rijk door. Close-up van Alarik, de Gotische *warlord* die in 410 Rome belegert. En de (symbolische) hoofdstad van het keizerrijk inneemt en plundert. Zijn volk zal daarna verder trekken en in het zuiden van Gallië een eigen staat, een zelfstandig koninkrijk stichten. Een voorbeeld dat navolging zal vinden. Het West-Romeinse rijk valt uiteen, de West-Romeinse keizer verliest steeds meer terrein en macht. Hij wordt een volstrekt overbodige figuur. Het is slechts een kwestie van tijd voor hij door een Germaan zal worden onttroond. Laatste clip: Odoaker, zoon van een Gotische krijgsheer, zet in 476 zonder veel poeha Romulus Augustulus af, een baardeloze, tandeloze kindkeizer, een keizer zonder keizerrijk, een marionet. Het doek valt definitief over de Oudheid, de Middeleeuwen kunnen beginnen.

Twee verschillende benaderingswijzen, in wezen hetzelfde verhaal. Een verhaal dat berust op enkele vaste

stereotypen en clichématige denkschema's. Om te beginnen een Romeinse grens, die als een hechte, stevig versterkte verdedigingswal wordt opgevat en die Romeinen strak van Germanen scheidt. Germanen die een vaste, herkenbare naam en zo meteen ook een scherp afgebakende etnische identiteit krijgen opgeplakt: Franken, Vandalen, Visigoten en Ostrogoten, noem maar op. Volkeren die *en masse* migreren om het wrede geweld van de Hunnen te ontvluchten en met volle teugen van *the Roman way of life* te kunnen genieten. Maar dan wel zonder hun eigenheid te moeten opgeven. Want Germanen zijn en blijven ze. De Val van het West-Romeinse rijk die zij tweeebrengen betekent dan ook onherroepelijk de teloorgang van de Romeinse – of ruimer nog: de klassieke – beschaving. Die leeft nog heel even voort in de zwaar bewaakte *compounds* van gecultiveerde Romeinse grootgrondbezitters, die zich via een *innere Migration* in een nostalgische droomwereld hebben teruggetrokken, wordt even later enkel nog in stand gehouden in de stille kloosters van devote, maar studieuze monniken. De Middeleeuwen hebben voorgoed hun in-trede gedaan, en die zullen steeds duidelijker 'gotisch', 'Germaans' blijken te zijn.

NIEUWE ROMEINEN EN BARBAREN

Een hopeloos verouderd, maar aantrekkelijk eenvoudig verhaal. Een verhaal dat er nog steeds als zoete broodjes ingaat. En eindeloos herhaald, voortdurend gerecycleerd wordt. Zo ook door de Amerikaanse journalist en

publicist Cullen Murphy. In zijn boek *The New Rome* uit 2007 spiegelt hij zijn lezers een onrustwekkend doemscenario voor. Volgens hem verglijdt de VS naar een moderne heruitgave van de laatantieke Romeinse dwangstaat. Een militaristische staat waarin monomaan wordt ingezet op veiligheid – ten koste van vele andere overheidstaken. De parallel met de laat-Romeinse militarisering ligt voor de hand. Bovendien wordt de VS bestuurd door een overheid die zijn geweldmonopolie gewillig uit handen geeft door politie, gevangenisbewaking en leger verregaand te privatiseren en dus te commercialiseren. Een situatie die volgens Murphy opnieuw sterk doet denken aan de late Oudheid, toen Romeinse keizers de verdediging van hun rijk steeds meer aan ‘barbaarse’ soldateska overlieten. Voor die ‘uitbesteding’ moet een hoge prijs worden betaald. Letterlijk: private ondernemingen zullen de Amerikaanse staatskas leeg – de VS is virtueel failliet. Andermaal ligt een frappante parallel voor het rapen. In de late Oudheid zetten Germaanse krijgsheren de keizers op droog zaad: in hun autonome koninkrijkes inden ze zelf belastingen.

Maar het meest opvallende punt van overeenkomst is wel de alomtegenwoordige schrik die door de overheid wordt aangewakkerd. De VS is volgens Murphy inderdaad een land van bange burgers geworden – net zoals de inwoners van het laat-Romeinse rijk in een quasi-permanente angstpsychose lijken te hebben geleefd. Amerikanen zijn bang voor buitenlanders: voor (al dan niet ver-

meende) terroristen, die hun veiligheid in gevaar brengen, voor legale en vooral illegale immigranten, die hun jobs inpikken en hun vertrouwde, Amerikaanse manier van leven en denken aantasten. En dus moeten de grenzen worden afgegrensd. In het zuiden wordt zowaar een nieuwe Romeinse *limes* opgetrokken, een metershoge metalen afrastering die voorzien is van prikkeldraad en de nieuwste elektronische snuffjes (infraroodcamera’s en bewegingsdetectoren, robots en *drones*); zij wordt bewaakt door... private firma’s. Die grensbewaking is al even zinloos als de krampachtige laat-Romeinse pogingen om Germaanse volksstammen tegen te houden, zo merkt Murphy schamper op: net als toen wordt er thans met de kraan open gedweild.

De boodschap die Murphy zijn lezers wil meegeven lijkt fatalistisch, maar is dat niet. De auteur steekt zijn grote bezorgdheid weliswaar niet onder stoelen of banken. Als we niet oppassen, zijn we wel degelijk gedoemd het droeve lot van het Oude Rome te volgen – we zullen reddeloos, roemloos ten ondergaan, zo waarschuwt hij. Maar zover hoeft het wat hem betreft niet te komen. Want op één cruciaal punt verschillen Amerikanen en Romeinen totaal van elkaar. Waren de Romeinen zelfgenoegzaam en conservatief (zij waren vóór alles uit op het behoud van het status-quo), dan zijn Amerikanen integendeel rusteloze ondernemers, die de dingen steeds anders, steeds beter willen doen. De belangrijkste conclusie die Murphy uit zijn vergelijkende studie trekt, luidt dan ook dat zijn landgenoten opnieuw

zichzelf moeten leren zijn – geen Romeinen, maar Amerikanen. Optimistische dadendrang, gekruid met een vleugje missionair ‘exceptionalisme’: Amerikaanser kan welhaast niet.

HISTORISCHE LESSEN

Nu ziet Murphy in het Oude Rome ook wel lichtpunten, onmiskenbaar positieve voorbeelden die navolging verdienen. Eeuwenlang fungeerde het Romeinse rijk volgens hem als een ongelooflijk succesvolle ‘assimilatiemachine’ die massaal migranten aantrok en hun ruime kansen op ont-plooiing bood. Tot op zekere hoogte geeft de bekende Nederlandse ‘publiekshistoricus’ Fik Meijer hem gelijk. Al plaatst hij in zijn boeiende essay *Lessen uit Rome* toch enkele kritische kanttekeningen bij dat Romeinse succesverhaal en is hij als door-gewinterde geschiedwetenschapper hoe dan ook minder geneigd vlotte maar al met al tamelijk oppervlakkige parallellen tussen Oudheid en heden te trekken. De afstand die ons van het Oude Rome scheidt, is volgens hem zo dramatisch groot dat we uit de Romeinse Oudheid geen simpele lessen kunnen trekken, geen pasklare oplossingen voor actuele prangende problemen kunnen afleiden. Aan plat populisme of modieus doemdenken weigert Meijer alvast mee te doen. De huidige migratiestromen vallen niet te vergelijken met de zogenaamde volksverhuizingen uit de Late Oudheid, zo stelt hij met klem. Er bestaat nu eenmaal een wezenlijk verschil tussen de ontredde, berooide, uitgebuite asielzoekers die heden ten dage van

uit Noord-Afrika en het Midden-Oosten Europa trachten binnen te komen en de goed georganiseerde Germaanse bendes die zich in het laat-Romeinse rijk nestelden en daar min of meer autonome eenheden gingen vormen. Neen, de oprichting van een ‘barbaarse’, door de Shari’a geleide moslimstaat in het hart van het oude continent ligt heus niet in het verschiet.

Toch valt er volgens Meijer wel degelijk iets te leren uit de Romeinse omgang met allochtonen. Die konden vlot deelnemen aan rituelen en evenementen die tussen ingezetenen en nieuwkomers een hechte band, een sterke eenheid smeeden. Samen baden in een van de vele thermen die Rome en andere steden telden: je werd er als vreemdeling helemaal niet aangesproken op je haarsnit of huidskleur. Samen afzakken naar het Circus Maximus om er te supporteren voor een van de vier paardenrenstallen – de Groenen, de Blauwen, de Roden en de Witten. Etnische scheidslijnen werden daarbij hoegenaamd niet getrokken; ‘oude’ en ‘nieuwe’ Romeinen schaarden zich broederlijk achter eenzelfde renstal. De transpositie naar het heden laat zich makkelijk raden. Volgens Meijer moeten allochtonen veel intensiever bij lokale en nationale sportactiviteiten worden betrokken. Meer dan nu het geval is, moeten ze in een sportvereniging of supportersclub worden opgenomen. Geen aparte, ‘gekleurde’ vereniging of club, maar juist de ‘witte’ vereniging en club waar autochtonen lid van zijn.

Een interessante gedachte, een zinnvolle suggestie – daar niet van. Maar misschien heeft het Oude Rome laat-

moderne westerlingen nog meer, en wel iets fundamentele te bieden. Een richtinggevende idee, zeg maar. De idee dat je publieke identiteit niet wezenlijk door je etnische afkomst wordt bepaald. De idee dat je erbij hoort, volwaardig Romein bent, of je nu 'autochtoon' dan wel 'allochtoon' bent, ingezetene of nieuwkomer. Het punt kan niet genoeg worden beklemtoond: etniciteit is een categorie die er voor de Romeinen bitter weinig toe deed. Doorheen de hele geschiedenis van het Oude Rome gold een uitgesproken 'voluntaristische' visie op collectieve identiteit: Romein was wie Romeins burger wilde zijn en daar ook naar handelde.

Die 'soepele' houding, die 'inclusieve' ingesteldheid, heeft veel te maken met het zelfbeeld dat de Romeinen koesterden en dat zij met eenheidscheppende woorden en rituelen telkens weer bevestigden. Romeinen zagen zichzelf als 'migranten', 'vreem-

delingen', 'allochtonen'. Per slot van rekening waren zij de nazaten van Aeneas, een Trojaan die op last van de goden naar Italië trok om daar de fundamenten te leggen van wat ooit het Romeinse rijk zou worden. Een vreemdeling dus, die bovendien een vreemde zou blijven – nooit heeft Aeneas voet op Romeinse grond gezet; het dorp, de latere stad, het toekomstige rijk Rome heeft hij zelf niet gesticht. Door uitgerekend Aeneas als stamvader te nemen, verhieven de Romeinen het 'anders-zijn', de 'alteriteit' tot grondbeginsel van hun collectieve identiteit. Vele eeuwen later betoonden Germaanse krijgsheren en koningen zich waardige navolgers van Aeneas. Zij waren Germanen die Romeinen wilden zijn. Zij wérden Romeinen, als zodanig ook erkend. Ook al lieten zij in Rome en elders een spoor van vernieling na en brachten zij het West-Romeinse rijk uiteindelijk ten val. Een val die er eigenlijk geen was.

Literatuur

Florence Dupont, *Rome, la ville sans origine. L'Énéide: un grand récit du métissage?*, Gallimard, Parijs, 2011.

Fik Meijer, *Lessen uit Rome. Vreemdelingen in het Romeinse rijk en in de Europese Unie*, Athenaeum, Polak & Van Genneep, Amsterdam, 2011.

Cullen Murphy, *The New Rome. The Fall of an Empire and the Fate of America*, Icon Books, Cambridge, 2007.

Jeroen Wijnendaele, *Romeinen en barbaren. De ondergang van het Romeinse Rijk in het Westen*, Davidsfonds, Leuven, 2013.

FREDERIK POLFLIET

MARKUS GABRIEL EN DE WEDEROPSTANDING VAN HET REALISME IN DE FILOSOFIE

Er waait reeds geruime tijd een nieuwe wind door de filosofie. Met name sinds de vroege eenentwintigste eeuw kan men gewag maken van ‘een realistische wending’ binnen de continentale filosofie – in tegenstelling tot de Angelsaksische of analytische wijsbegeerte – traditioneel een bastion van anti-realisme dat de werkelijkheid laat afhangen van de waarnemer, diens denken en kennen.

In 2011 maakten de Italiaanse filosoof Maurizio Ferraris en zijn Duitse evenknie Markus Gabriel tijdens een gedachtewisseling hierover een stand van zaken op. Overtuigd van het einde van het tijdperk van het post-modernisme hielden beide heren een

nieuw era in de filosofie boven het doopvont: dat van ‘het nieuwe realisme’. Hierop lanceerde Ferraris in 2012 de term in zijn *Manifesto del nuovo realismo*. De hierin geuite filosofische oriëntatie kon al gauw op interesse rekenen van gerenommeerde oudgedienden uit de filosofie als Umberto Eco, Hilary Putnam, Paul Boghossian en John Searl. In 2014 verscheen dit manifest in het Engels ‘Manifesto of New Realism’ met een voorwoord van Graham Harman. We vermelden hier eveneens Harman, omdat deze Amerikaanse filosoof met zijn ‘objectgeoriënteerde ontologie’ tot een groep filosofen behoorde die onafhankelijk van eerder genoemden eveneens een

realistische ommekeer in de filosofie voorstonden; de zogenaamde 'speculatieve realisten'. De term werd door de deelnemende filosoof Ray Brassier als een soort paraplubegrip gemunt ter gelegenheid van een conferentie in Goldsmith College in Londen in 2007, waar ook Harman, Iain Hamilton Grant en Quentin Meillassoux aanwezig waren. Ondanks de uiteenlopende posities en de heterogene groep filosofische helden waar ze zich op beroept, wensen deze denkers de filosofie te bevrijden van het anti-realistische paradigma dat sinds Kant de filosofie in bedwang houdt, om zich opnieuw te richten op ontologie (de leer van het zijn) en metafysica (als fundamentele leer over de werkelijkheid als geheel).

DE COGNITIEVE KERKER VAN KANT

In zijn *Kritiek van de zuivere rede* (1781) zet Kant een geheel nieuwe zienswijze op het menselijk kenproces uiteen. De Pruisische filosoof poneert hierin dat ons menselijk verstand de zintuiglijke ervaring van de wereld actief inricht. Volgens Kant geschiedt dit in de waarneming door de aanschouwingsvormen 'tijd' en 'ruimte' en in het denken door categorieën als 'causaliteit', 'eenheid' en 'veelheid'. De mens kan, aldus Kant, niet de dingen kennen zoals ze op zichzelf zijn, maar slechts zoals ze aan hem verschijnen. Deze kantiaanse gedachte heeft een vérstrekkende invloed gehad op de loop van de wijsbegeerte. Het 'speculatief realisme' hekelt het 'correlationisme' van Kant, volgens welke mensen slechts toegang hebben tot de onder-

linge relatie tussen denken en zijn, maar niet tot het zijn zelf. De subject-filosofie van Kant sluit ons dus op in ons denken over denken en ontzegt ons dientengevolge het contact met de werkelijkheid.

EEN ONTOLOGIE DIE METAFYSICA ONMOGELIJK MAAKT

'Alles wat bestaat, alles wat verschijnt, toont ons uiteindelijk dat de wereld niet bestaat.'

Ook de Duitse filosoof Markus Gabriel richt zich in zijn boek tegen Kant, meer bepaald tegen diens hoedanigheid als oervader van het constructivisme, dat zegt dat er geen feiten op zich bestaan, maar dat wij feiten slechts construeren door mentale schema's, taal, sociale praktijken en wetenschappelijke methodes. Het postmodernisme beschouwt deze jonge Duitse hoogleraar als een doorgedreven resultaat van dit constructivisme: 'Het constructivisme gelooft in Kants bril. Het postmodernisme heeft hieraan toegevoegd dat we bovendien niet één, maar een groot aantal verschillende brillen dragen [...]'.
Op het eerste zicht lijkt *Waarom de wereld niet bestaat* voor een zelfverklaard realist dan ook een contraire titel. Is Gabriel plotseling dan toch een verdoken anti-realist of godbetert een ontologische nihilist? Nee, Gabriel stelt heel duidelijk dat objecten en feiten ook zonder ons bestaan en dat we deze wel degelijk op zich kunnen kennen. Gabriel koppelt dit realisme aan een ontologisch pluralisme waarin er sprake is van verschillende werkelijk-

heden. Want naast materiële dingen bestaan er evenzeer feiten en menselijke (ook onware) gedachten die tot verschillende objectgebieden behoren. In dit verband spreekt Gabriel veelzeggend over het universum als een 'ontologische provincie', dat slechts een fragment van de werkelijkheid omvat: namelijk het objectgebied van de natuurwetenschappen.

Tegen de achtergrond van dit nieuwe realisme bepleit Gabriel zijn zinveldontologie. Bestaan, expliciteert hij, betekent dat iets in een zinveld verschijnt. De zin is de manier waarop een object verschijnt. Zinvelden zijn domeinen waarin een bepaald object op een bepaalde manier verschijnt. Bestaan is voor Gabriel dus niet het algemene voorkomen in de wereld, maar het voorkomen in één van de gebieden van de werkelijkheid. Zo kan men bijvoorbeeld naar de maan verwijzen als hemellichaam, maar evenzeer naar de rol die ze als motief vervult in het gedicht 'Meloepé' van Paul van Ostaijen. Het bestaan van deze zinvelden – die zich in oneindig veel varianten eindeloos vaak vermenigvuldigen – impliceert voor Gabriel dat de wereld in principe niet kan bestaan. Om te kunnen bestaan dient een object in een zinveld te verschijnen. Omdat dit zinveld op haar beurt zou kunnen bestaan, verschijnt dit zinveld in een zinveld, enzovoort. Maar het laatste zinveld waarin alles verschijnt, zo je wil de wereld, verschijnt nooit.

Het concept 'bestaan' verdraagt zich aldus niet met het bestaan van het concept 'de wereld'. Vandaar dat Gabriel zich niet alleen tegen constructivisme kant, maar evenzeer tegen

metafysica. Metafysica, als uitwerking van wereldbeelden, is nu ten enenmale onmogelijk omdat het object van haar onderzoeksdomein – de wereld als totaliteit – eenvoudigweg niet voorhanden is. Maar wie maalt om metafysica als wetenschap, humor, kunst en religie voorhanden zijn?

De auteur geeft hoog op over de kritische functie van kunst, die erin bestaat om objecten uit de zinvelden te halen waarin ze normaal aan ons verschijnen en ons vervolgens te verrassen met een nieuwe zin door de objecten te belichten vanuit een ongevoelbaar perspectief. Gabriel argumenteert dat het de kunst zelf is die ons bevrijdt van de illusie van het bestaan van de wereld. Zo illustreert volgens hem Malevitsj' zwarte vierkant op een witte achtergrond op symbolische wijze dat elk object verschijnt in een zinveld waarbij de achtergrond van dit gebeuren zelf niet verschijnt. De ultieme achtergrond waartegen alles naar voren komt bestaat zelf niet.

Het zinveld van religie vervult voor Gabriel een gelijkaardige rol. Voor Gabriel is ware religie het tegenovergestelde van een verklaring voor de wereld, en zoekt ze naar sporen van zin in het oneindige. Waar religie echter leidt tot een wereldbeeld, verglijdt ze in fetisjisme, zoals dat eveneens het geval is in het wetenschappelijk wereldbeeld van de neo-atheïsten waarin men het van zin verstoken, louter materieel en koud universum vereert. Hiertegenover stelt Gabriel in zijn filosofie een zinexplosie. De mens bevindt zich als het ware in een eindeloos ontologisch droste-effect waarin hij ook deelachtig is aan een oneindige zin.

Gabriels zinveldontologie houdt het gezonde midden tussen de wereld zonder toeschouwer (het oude realisme) en de wereld louter bezien vanuit de toeschouwer (het constructivisme en het postmodernisme). In zijn argumentatie voor het niet-bestaan van de wereld, en bijgevolg zijn verwerping van de metafysica moet men wel een heel eind meegaan in de gepresenteerde ontologie van zinvelden. Maar speculeren mag weer, en Gabriel doet dit alles op een transparante en onderhoudende wijze. Toch zit de grootste verdienste van dit boek hem vooral in de kennismaking met het 'nieuwe realisme' en de eventuele opstap die het de lezer kan bieden naar een bonte stoet van denkers die zich rond deze banier scharen. Er is klaar-blijkkelijk sprake van een herwonnen – in het geval van Gabriel wat opgeblazen – zelfvertrouwen in de filosofie en dit resulteert overwegend in spannende en frisse denkbeelden. Tegelijkertijd ontlokt al dat Kant-*bashen* een enorme goesting om Kant te (her)lezen, een van de denkers waar

men eenvoudigweg niet omheen kan en in relatie tot wie men nu eenmaal een positie moet innemen.

Literatuur

Markus Gabriel, *Waarom de wereld niet bestaat*, Boom, Amsterdam, 2014, 200 blz., ISBN 978-90-895-3271-8.

Immanuel Kant, *Kritiek van de zuivere rede*, Boom, Amsterdam, 2004.

Lee Braver, *A Thing of This World. A History of Continental Anti-Realism*, Northwestern UP, 2007.

Levy Bryan, Nick Smicek en Graham Harman (red.), *The Speculative Turn. Continental Materialism and Realism*, re.press, 2011.

Maurizio Ferraris, *Introduction to New Realism*, Bloomsbury Academic, 2015.

Quentin Meillassoux, *After Finitude, An Essay On The Necessity Of Contingency*, Bloomsbury Academic, 2010.